

Колкутина В. В.

ОБРАЗНА КАРТИНА СВІТУ І.П.КОТЛЯРЕВСЬКОГО І Г.КВІТКИ-ОСНОВ'ЯНЕНКА В ЕСТЕТИЦІ УКРАЇНСЬКОГО РЕНЕСАНСУ І ПРОСВІТНИЦТВА

Дивовижна картина художнього твору – світу автора – в епоху ренесансу і просвітництва органічно пов'язана з виникненням нового світогляду, що базувався на національній самосвідомості. Така постановка проблеми взаємопов'язана з важливими науковими завданнями, з безпосереднім художньо-цілісним аналізом основних літературознавчих категорій: поетикою жанру, специфікою образної системи творів тощо. Цей аспект проблеми в сучасній періодиці розглядали О. Гаврилець [2], А. Лісовський [6] тощо.

Національна самосвідомість і культура особистості – особи – героя – образа – персонажа – один з найцікавіших аспектів українського літературознавства. Художнє мислення людини в контексті поетики літературного тексту по-різному трактувалось в різні літературні епохи. До поетики ренесансу і просвітництва звертались Н.М. Бермудська [1], О. Ніколенко [7] та інші.

Взаємозв'язок західноєвропейського та українського просвітництва з'ясував І. Лімбарський [5]. Але поза увагою дослідників залишився компаративно-порівняльний аспект щодо висвітлення таких категорій, як правова культура і національна самосвідомість, взаємозв'язок людини і держави. Ця проблема, на нашу думку, є актуальною і невичерпною.

Завданням нашого дослідження є визначення і обґрунтування специфіки художньо-образної картини світу на матеріалі п'єси І.П.Котляревського "Наталка Полтавка" та Г.Квітки-Основ'яненка "Дворянские выборы".

В епоху ренесансу виникає новий світогляд, у вирі якої опиняється людина, її національна та художня свідомість: письменники-гуманісти піддали критиці всю державницьку систему феодального світогляду. Вони скасували церковні догми, виступили проти контролю церкви над діяльністю людини, стверджували право людини на земне щастя і прижиттєву славу. Мозаїки і фрески П'єтро Ковалліні, твори Данте Аліг'єрі і Франческо Петрарки, Джованні Бокаччо та багатьох інших майстрів світової культури формували національну культуру, поставили проблеми естетичного плану і пов'язували їх з проблемами науково-філософського і публіцистичного характеру.

Українське відродження, на нашу думку, формувалося відмінно від світового. Національна самосвідомість людини епохи ренесансу відродили ідеал гармонійної, урівноваженої краси, розглянула місце і роль природи в естетиці ренесансу. Але, слід зауважити, що українська література в той час – до II половини XVI століття – розвивалась непослідовно в зв'язку з історико-суспільними умовами: "Тлохне і занепадає творчість; літературного руху до другої половини XVI століття не бачимо ніякого" [2, с.148]. Латиномовні автори – Павло Русин з Кросно, Григорій Чуй Русин із Самбора, Юрій Дрогобич – в своїй творчості розв'язували проблеми освіти, взаємодії краси людини і природи. Тематика їх творів народжувалась через гуманістично-просвітницькі настанови поезій того часу, оспівувала книжну мудрість, красу мистецтва.

Духовне життя людини доби XV–XVI ст. відбувалося в умовах найрішучіших змін, в результаті чого споріднено формувалась національна свідомість, психологія, характер людини в художньому тексті і в свідості митців. Можна говорити, на нашу думку, про взаємозв'язок менталітету людини і держави.

Специфічним історико-художнім, культурним явищем, в якому сформувалась національна свідомість людини була епоха Просвітництва. Чинниками, що становили особливості цієї епохи були: своєрідна концепція світу й людини, система художніх стилів, жанрів і відповідних образних засобів освоєння, пізнання дійсності; поширення знань і освіти в Україні та Європі. Але в художньому тексті ці чинники набували специфічних форм. Так, наприклад, правові моменти в творах І.Котляревського змальовувалися сатирично. Представниками судочинної системи в п'єсі "Наталка Полтавка" є образи Возного та Виборного. Возний хоч і сатиричний образ судового чиновника, але в творі він діє не на службі, а в особистому, повсякденному житті. Особливим є те, що навіть змальовуючи його в особистому житті, І. Котляревський наголошує, що Теретваковський – хабарник, зрадник, брехун, здатний освідчитися в коханні Наталці лише натуралістично-канцелярською лексикою, характерною для дрібного урядовця. В його мові багато церковно-слов'янських елементів офіційної бюрократичної лексики. Цей канцелярський жаргон є і способом індивідуалізації образу, і водночас засобом сатиричного розкриття характеру здириця і хапуги.

Возний – образ хабарника, який сумує через те, що з кожним разом все складніше" викапючувати з людей гроші". [3, с.31] За службовою посадою він – дрібний чиновник, клерк; коло його інтересів вузьке, мізерне: позови, скарги тощо. За влучною характеристикою Миколи, він є "хапуга такий, що з рідного батька злупить". [3, с.32] Особистісна внутрішня сутність возного така, що навіть у сердечних справах він погрожує судом і тюрмою. Крючкотворець – сутяга власне беззаконня прикриває і пояснює роздумами щодо всієї тогочасної чиновницько-бюрократичної системи. З цією метою він навіть перекутив на свій лад відому пісню Г. Сковороди "Всякому городу нрав і права". У цій пісні Возний виправдовує мораль бюрократів, чиновників:

Всякий, хто вище, то нижчого гне, -
Дужий безсильного давить і жме,
Бідний багатого певний слуга;
Кочиться, гнеться пред ним як дуга. [3, с.32]

Отже, Возний Теретваковський – найбільш вдалий реалістично створений образ, в якому І.П. Котляревський сконцентрував типові риси чиновника-бюрократу початку XIX ст. і підкреслив здириство, брехню, тяжіння до одурманення. Хоча не раз у творі виявляється певна освіченість героя: він обізнаний з театром, читав українські літописи. Але це пояснюється його щоденною судовою практикою: щоб допомогти

заможному клієнту довести його право на дворянство він змушений ритися в літописах, вигадуючи походження панів від шляхти або з багатой козацької старшини.

Найбільшого поширення в цей час в Україні дістає руссоїзм, що в літературі сконцентрувалося в певній стереотип: головним героєм української тогочасної словесності стає переважно селянин, який в контексті просвітительських ідей змальовувався у близькості до природи, до добра. У художньому конфлікті п'єси простежується своєрідна психолого-морально-етична ознака просвітительського характеру – народження природного потягу до добрих вчинків, до добра: Возний (під впливом доброзичливої самопожертви Петра, що ладний відмовитися від коханої дівчини заради її щастя) гуманно “відмовляється” від Наталки.

Отже, український руссоїзм наповнюється своєрідним національним змістом: національною свідомістю герой-образ тяжіє до вишукування найдобріших й найкращих природних рис характеру людини; на відміну від Руссо, українські письменники закликають уникати гострих конфліктів між героями. Вони вважають, що для здобуття гармонії треба змінювати не Всесвіт; (макрокосмос, оточуюче середовище), а намагатися змінювати особистість, звертатися до найкращих (хоч подекуди поодиноких) рис її душі й характеру. Тяжіння до морально-етичної сфери мало християнське загальнолюдське підґрунтя.

Нова концепція раціональності в художньому вимірі представлена в драматичній творчості Г.Квітки-Основ'яненка. В п'єсі “Дворянские выборы”(надрукована в 1829 р.) подається гостра сатира на дворянство та на бюрократичний, наскрізь продажний чиновницький апарат.

Причинами виникнення комедії були біографічні джерела: на посаді повітового предводителя дворянства автор за роки своєї служби глибоко вивчив життя та психологію місцевого дворянства. В п'єсі Г.Квітка викрив необмежене свавілля, громадські злочини, аморальність, продажність, злочинність, різного характеру махінації, хабарництво судочинної системи. Письменник використовує відповідні художні засоби характеротворення: специфічні прізвища-ярлики (Кожедралов, Староплотов, Выжималов, Твердов тощо), художній метод “списування з натури; сатиричні художні засоби, спрямовані на викриття негативних рис дворянства. Отже, творчість Г.Квітки-Основ'яненка посідає належне місце в літературному процесі доби просвітництва, автор порушує морально-дидактичну проблематику просвітительського спрямування, заглиблюється в ті життєві пласти реальності, які відтворювали найгостріші конфлікти дійсності в рамках народницько-русоїстського світогляду. Саме тому в Україні відбувався розвиток етнографічно-побутової реалістичної комедії, в якій переважали сатирично-комедійні форми, аналіз дійсності зосередився на висвітленні не тільки проблематики і конфліктів селянського життя, а й життя дворянства, чиновництва, судової системи.

Отже, українська естетична думка і культура протягом доби ренесансу-просвітництва формувала національні уявлення про самосвідомість та правову культуру особи – героя – образа в художньому тексті.

Естетична і художня цілісність українського літературного просвітництва в західноєвропейському контексті визначалася його орієнтацією на віддзеркалювання проблем, конфліктів та інтересів не тільки селянства, а й дворянства, чиновництва, представників судочинної системи; що стимулювало розвиток і появу національного феномену, національної самосвідомості в художньому творі.

Джерела та література

1. Бермадська Н.М. Література ренесансу у загальнокультурному контексті доби. Титани Відродження // Всесвітня література. – 2003. – №9. – С.35–40.
2. Гаврилець О. Художня література як засіб формування загальнолюдський цінностей // Українська мова і література в школі. – 2003. – №5. – С. 36–38
3. Грушевський М.С. Духовна Україна: Збірка творів . – Київ: «Либить», 1994. – 311 с.
4. Котляревський І. П. Поетичні твори; Драматичні твори; Листи. – Київ: «Наукова думка», 1982. – 320с.
5. Лімборський І. Просвітництво в дослідженні англійських літературознавців// Слово і час. – 2003 – №6. – С. 19–26.
6. Лісьвський А. Художня цілісність твору та його аналіз // Українська мова і література в школі. – 2003. – №7. – С. 20–25.
7. Ніколенко О.М. Просвітництво як доба в історії світової культури // Всесвітня література. – 2003. – №1. – С.53–57.